

правового і соціального захисту працівників ОВС тощо. Тільки у цьому випадку можна уникнути правозастосовчих колізій і текстуального копіювання норм; правове регулювання трудових відносин працівників ОВС буде проводитись у відповідно до принципу соціальної справедливості у сфері праці.

Список літератури: 1. Керимов Д.А. Философские основания политико-правовых исследователей. М., 1986. 2. Таль Л.С. Очерки промышленного рабочего права. М., 1918. 3. Киселев И.Я. Трудовое право России. М., 2001. 4. Устав о промышленности // Сводъ Законовъ Российской империи. С-Пб., 1913. 5. Кодекс законов о труде РСФСР от 10 декабря 1918 г. // СУ РСФСР. 1918. № 88-89. Ст. 905. 6. Кодекс законов о труде РСФСР от 30 октября 1922 г. // СУ РСФСР. 1922. № 70. Ст. 903. 7. Пашерстник А.Е. Теоретические вопросы кодификации общесоюзного законодательства о труде. М., 1955. 8. Толкунова В.Н. Дифференциация правового регулирования женского труда // Советское государство и право. № 11. 1968. 9. Щербанова А.И. Дифференциация правового регулирования молодежи // Советское государство и право № 5. 1970. 10. Кодекс законів про працю України // ВВРУ. 1971. Ст. 375. 11. Собрание узаконений и распоряжений правительства. Отдел 1. № 97. 1917. Ст. 537. 12. Собрание узаконений РСФСР. № 1. 1917. Ст. 15. 13. Органы и Войска МВД России: краткий исторический очерк. М., 1996. 14. Шамаров В.М. Кадровая работа в милиции НКВД РСФСР (правовые и организационные основы). М., 1997. 15. История органов внутренних дел. Ч. II / Зайцев Л.О. Х., 1999. 16. Собрание узаконений РСФСР. №8. 1925. Ст. 539. 17. Собрание законов СССР. №33. 1931. Ст. 247. 18. Жанабилов Е.Ж. Правовое регулирование условий службы рядового и начальствующего состава ОВД. Караганда, 1990. 19. Собрание узаконений РСФСР. №53. 1932. Ст. 237. 20. Комментарий к законодательству о труде. М., 1967. 21. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / Б.С. Стичинський, І.В. Зуб, В.Г. Ротань. К., 2003.

Надійшла до редакції 25.08.06

В. В. Безусий

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «РИНОК ПРАЦІ» У СУЧАСНІЙ НАУЦІ ТРУДОВОГО ПРАВА

Українська держава, проголосивши у ст.3 Конституції людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю [1], взяла курс на соціально орієнтовану ринкову економіку. Така модель економіки дає змогу поєднати сильну соціальну політику з пріоритетами економічної ефективності, договірне регулювання відносин з державним, розвиток приватної власності з існуванням державного сектора. Серед факторів соціальної спрямованості економіки визначальними є людина і її праця, оскільки від включення людини у продуктивну діяльність залежить дія інших факторів. Адже саме праця як процес реалізації фізичних і творчих здібностей людини є чинником суспільного прогресу, соціально-економічного розвитку та умовою задоволення різноманітних всезростаючих потреб людини [2, с.3]. При переході на ринкову модель соціально-економічного розвитку країни однією з найбільш складних, якщо не найскладнішою проблемою є формування соціально орієнтованого ринку праці. Досвід його функціонування в країнах з розвинутою ринковою економікою показує, що він здатний в значній мірі підвищити ефек-

тивність використання трудового потенціалу, а також сприяти прояву та реалізації інтересів особистості в сфері праці і занять.

Слід зазначити, що сьогодні вчені не однакостановили визначення поняття «ринку праці». Так, В. С. Буланов та Н. А. Волгін під ринком праці розуміють динамічну систему, що включає в себе комплекс соціально-трудова відносин з приводу умов наймання, використання й обміну робочої сили на життєві засоби, і механізм його самореалізації, механізм попиту та пропозиції, що функціонує на основі інформації, що надходить у виді змін ціни праці (заробітної плати) [3, с.34]. За точкою зору Л. С. Дорошенка, ринок праці – це система суспільних відносин, соціальних, економічних, юридичних норм та інститутів, які забезпечують нормальне відтворення і ефективне використання праці при відповідній їй кількості і якості винагороди [4, с.42]. Г.Т. Завіновська розглядає ринок праці передусім як систему суспільних відносин, пов'язаних із купівлею і продажем товару «робоча сила» [5, с.5]. А. М. Колот вказує, що ринок праці – чи не найскладніший елемент ринкової економіки, в якому не тільки переплітаються інтереси найманих працівників і роботодавців відносно ціни послуг робочої сили і умов її функціонування, але й віддзеркалюються всі соціально-економічні зміни в країні і суспільстві [6, с.47]. Ринок праці являє собою сферу, де відбувається безпосередня взаємодія попиту і пропозиції праці, відмічає С.В. Сіденко [7, с.108]. На думку В.Б. Брезінського, ринок праці – це механізм, в якому покупці та продавці здійснюють купівлю-продаж товару «робоча сила», вступаючи в відносини товарного обміну, або іншими словами, це – соціально-економічна категорія, яка характеризує відносини людей, що проявляються в процесі найму, оцінки, звільнення працівників та встановлення розмірів компенсації за використану робочу силу в залежності від результатів праці, професіоналізму виконавців та інших виробничо-технічних вимог, стандартів [8, с.183].

Ми не підтримуємо позицію тих вчених, які під ринком праці розуміють тільки обмін (купівлю-продаж) праці, робочої сили. Такий підхід вважаємо дещо спрощеним, адже без уваги остається такий важливий елемент ринку праці як сфера відтворення трудового потенціалу (ринкові механізми утворення, професійної підготовки тощо) і сфера використання праці (ринкові механізми керування персоналом на виробництві). До того ж, у науковій літературі є діаметрально протилежні точки зору щодо визнання праці трудівника об'єктом купівлі-продажу. Так, ще К.Маркс вважав, що працю не можна продавати, оскільки її не існує до моменту купівлі – продажу. Адже праця – це процес світової і доцільної діяльності людини, яка спрямована на перетворення зовнішньої природи стосовно до своїх цілей. Він виходив з

того, що робоча сила як «сукупність фізичних і духовних здібностей, якими володіє організм, жива особа людини» є товаром, а виробничі відносини базуються на вільній купівлі-продажу робочої сили, де її оцінка коливається навколо вартості, привведеною формою якої є заробітна плата. Праця, – на думку автора, – є функцією товару робоча сила. Роботодавець купує у працівника – власника робочої сили – лише тимчасове розпорядження нею [9, с.188]. С. В. Горачинский та Я. А. Певзнер зазначають, що робоча сила є предметом купівлі-продажу в умовах рабовласницького і феодального ладу, при капіталізмі ж продаються послуги робочої сили на певний, обумовлений в контракті час, а працівник залишається господарем самого себе [10, с.185]. Даючи відповідь на питання: «Чи може робоча сила переходити у власність покупця на ринку праці?», – В. Д. Мороз вказує на те, що таке було в історії світової цивілізації в періоди работоргівлі, та ще й і в не так давні часи кріпацтва, коли людина, як носій робочої сили, була власністю іншої людини. Коли рабів купували як річ, яка просто потрібна в господарстві. Коли кріпаки навечно були власністю багатіїв і не мали права без їх дозволу ні на що, навіть на одруження. З історичної і художньої літератури ми знаємо приклади, коли людей, навіть маленьких дітей, купували для розваг, як екзотичний елемент прикрас і т.і. Соціальний прогрес, на наше щастя і щастя всього людства, залишив на узбіччі історії і работоргівлю, і кріпацтво. Відповідними рішеннями найавторитетніших міжнародних організацій ці ганебні витвори людства заборонені і переслідуються правоохоронними органами країн світу і правовими організаціями [11, с.9]. У той же час деякі сучасні економісти та правознавці займають протилежну точку зору. Так, А.І. Рофе вважає, що нормальне функціонування ринкової економіки неможливе без визнання того, що на ринку продається і купується праця робітників [12, с.10].

Отже, щоб визначити, що таке є ринок праці і чи можна назвати працю товаром, тобто об'єктом купівлі-продажу, доцільно визначитись з категорією «праця». Як зазначає О. В. Ромашов: «Праця – це доцільна діяльність людей, спрямована на створення матеріальних і культурних цінностей. Праця є основою та обов'язковою умовою життєдіяльності людей» [13, с.9]. Г. Е. Слезінгер вказує, що в найбільш загальному вигляді працю можна визначити як об'єктивно властиву людині сферу діяльності по перетворенню властивих їй природних, матеріальних та інтелектуальних ресурсів в необхідний для особистого чи суспільного споживання продукт [14, с.11]. За точкою зору Є. М. Бабасова, – основною і природною умовою існування людського життя є праця. Вона виступає такою умовою тому, що являє собою доцільну діяльність, в процесі якої люди за допомогою знаряддя праці впливають на природу та ви-

користуюють її в цілях створення предметів, необхідних для задоволення своїх потреб. Внаслідок цього праця є фундаментальним соціальним фактором і визначає усі життєві відправлення суспільства на усіх історичних етапах його розвитку [15, с.44]. В. С. Буланов визнає працю як доцільне функціонування особистості, індивідуума, процес створення матеріальних благ і здійснення корисних для людини і суспільства послуг [16, с.23–24].

Фахівці в галузі трудового права мають свою точку зору на категорію «праця». Так, С. А. Иванов, Р. З. Лівшиц та Ю. П. Орловський зазначають: «Праця – це процес взаємодії людини з природою, яка здійснюється між людиною і предметами праці, знаряддями праці. Засоби і предмети праці у своїй речовій визначеності визначають відношення людей до природи. Але не лише це відношення. Як об'єкти певної форми власності, засоби і предмети праці виражають відношення людей одне до одного, суспільні відносини. Саме використання людини в процесі праці засобів і предметів праці передбачає те чи інше відношення між людьми з приводу цих засобів і предметів праці. Ось чому праця завжди відбувається в рамках відповідної суспільної форми» [17, с.77–78]. В. С. Венедіктов твердить, що праця – це необхідна умова життя людини і суспільства. У праці знаходить своє вираження особливий людський вплив на природу, певні об'єкти і предмети, що полягає в тому, що майбутній результат праці усвідомлюється і визначається як мета, на досягнення якої і направляється такий вплив. Саме праці люди зобов'язані своїми найбільшими відкриттями і науково-технічними досягненнями. Практично все, чим ми користуємося в повсякденному житті, також є результатом трудової діяльності людей, продуктом їхньої цілеспрямованої праці [18, с.8]. Важливою умовою життєдіяльності людей, – вказує В.І. Прокопенко, – є праця, яка завжди становила і становить волюву діяльність, спрямовану на створення матеріальних цінностей. Досвід створення матеріальних і духовних благ передається від покоління до покоління через ускладнені соціальні програми за допомогою науково-технічного прогресу. За весь час розвитку людства результат свідомої суспільної трудової діяльності з кожним поколінням ускладнювався, але не втрачався [19, с.7].

Таким чином, практично всі схиляються до тези, що праця є основною умовою життєдіяльності людини і суспільства, являючи собою доцільну волюву діяльність, в процесі якої люди за допомогою знарядь праці створюють матеріальні і духовні цінності.

Таким чином, застосування категорії «ринок» для визначення взаємодії роботодавців і працівників в сфері надання та отримання роботи не зрівнює працю зі звичайними товарами, оскільки праця – це передусім процес трудової діяльності людей і тільки

на додаток до цього може розглядатися як певний специфічний товар, який не може бути відокремлено від працівника.

Людина як носій здатності до праці сьогодні володіє свободою волевиявлення. Так, Загальна декларація прав людини в ст.23 закріплює право кожної людини на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття. П.1 ст.6 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права закріплює таку норму: «держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право на працю, що включає право кожної людини дістати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вона вільно погоджується, і зроблять належні кроки до забезпечення цього права». З огляду на це, в сучасних державах працівники не можуть бути куплені або продані, вони можуть бути тільки найняті на основі вільного волевиявлення. Рішення, прийняте людиною про продаж своєї праці (працевлаштування), – це соціально-психологічний процес, що відрізняється від ухвалення рішення про продаж, наприклад, партії автомобілів, зроблених свідомо для продажу. Також на відміну від товарів у речовій формі праця не виробляється завчасно і не зберігається.

Отже, під ринком праці нами розуміється система суспільних відносин та соціальних, економічних, юридичних норм і інститутів в сфері формування робочої сили, її розподілу, обміну (купівлі-продажу за ціною, обумовленою співвідношенням попиту та пропозиції) і використання праці.

Список літератури: 1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст.141. 2. Герасимчук В.І. Проблеми трансформації зайнятості і ринку праці України. К., 2001. 3. Рынок труда. Учебник. Под ред. проф. В.С. Буланова и проф. Н.А. Волгина. М., 2000. 4. Дорошенко Л.С. Управление трудовыми ресурсами. Учебное пособие. К., 1997. 5. Завиновська Г.Т. Економіка праці: Навчальний посібник. К., 2000. 6. Колот А.М. Еволюція державної політики зайнятості в країнах з розвинутою ринковою економікою // Зайнятість та ринок праці. Міжв. наук, збірник. К., 2000. 7. Сіденко С.В. Соціальний вимір ринкової економіки: Монографія. К., 1998. 8. Брезінський В.Б. Ринок праці і підвищення його ролі в формуванні ефективної ринкової економіки // Вісник Житомирського інженерно-технологічного інституту. 2002. №22. 9. Маркс К., Енгельс Ф. Капітал. Тв. 2-е вид. Т.23. 10. Горачинский С.В., Певзнер Я.А. Политическая экономия: дискуссионные проблемы, пути обновления. М., 1991. 11. Ринок праці і планування професійної кар'єри: Навч.-метод. посібник / Лат.-уклад. В.Д.Мороз. Х., 2002. 12. Рофе А.И. О содержании понятий «трудовые ресурсы» и «рабочая сила» / Вопросы экономики. 1995. №5. 13. Ромашов О.В. Социология труда: Учебное пособие. М., 2001. 14. Слезингер Г.З. Труд в условиях рыночной экономики. М., 1996. 15. Бабасов Е.М. Прикладная социология: Учебное пособие. Мн., 2000. 16. Буланов В.С. Рабочая сила в условиях формирующихся рыночных отношений. Рязань, 1994. 17. Иванов С.А., Лившиц Р.З., Орловский Ю.П. Советское трудовое право: вопросы теории. М., 1978. 18. Венедиктов В.С. Трудовое право Украины: Учебное пособие. Х., 2004. 19. Прокопенко В.І. Трудове право України: Підручник. Х., 1998.

Надійшла до редакції 11.09.06